

Anton Pannekoek, "Het imperialisme en de taken van het proletariaat" (1916)

I [De oude tactiek]	1
II [De nieuwe tactiek]	3
Wat is daarin de betekenis van de massa-actie?	6
[Splitsing in de socialistische partijen?]	8

I [De oude tactiek]

Het uitbreken van de eerste grote wereldoorlog in 1914 heeft twee feiten scherp in beeld gebracht: ten eerste *de enorme macht van het imperialisme*; ten tweede *de zwakte van het proletariaat*, vooral van zijn voorhoede en leidster in de strijd, de sociaaldemocratische partijen van bijna alle landen.

Het imperialisme verschilt van het oude kapitalisme doordat het probeert buitenlandse delen van de wereld onder zijn controle te brengen om nieuwe markten voor producten te vinden, nieuwe bronnen voor de aanvoer van grondstoffen en, bovenal, nieuwe investeringsgebieden voor de overvloed aan kapitaal. In de afgelopen 20 jaar van welvaart zijn de kapitaalmassa's enorm gegroeid en de drang om ze te investeren tegen hoge winsten in onontwikkelde landen heeft de overhand gekregen in de bourgeoisie. De verschillende bourgeoisieën staan tegenover elkaar als concurrenten; de jonge Duitse bourgeoisie die net is opgekomen, probeert overal gebieden (koloniën of invloedssferen) te veroveren en ziet haar weg versperd door de oude, de wereld dominerende staten, vooral Engeland, zoals in Marokko in 1911, terwijl ze zelfs in Klein-Azië de opmars van Rusland belemmert. Allen hebben zich bewapend om een beslissende stem te hebben in de strijd om de verdeling van de wereld; allen streven naar zoveel mogelijk *wereldmacht*. En dit streven heeft geleidelijk de hele bourgeoisie meegesleurd. Alle anti-militaire, progressieve of radicale oppositie die nog bestond onder de burgerij ging geleidelijk mee, moest toegeven aan de toenemende militaire eisen of zag zich in de steek gelaten door haar oude aanhangers. Zowel in Engeland als in Frankrijk en Duitsland slonk de oude burgerlijke oppositie tegen de imperialistische koers geleidelijk steeds meer tot enkele beperkte frasen – omdat men voor de vloot, het leger en de koloniale uitgaven stemde. Het was in Duitsland dat de groei van deze stroming in de bourgeoisie het duidelijkst herkenbaar was, omdat het *Duitse imperialisme* van nature *agressief* moet zijn: Het heeft nog alles te winnen en voelt zich sterk genoeg om te winnen. In andere landen, waar het imperialisme vooral aandacht moet besteden aan de verdediging van de gevestigde belangen, is dit minder duidelijk; daar werd deze groei van het imperialistische streven en de imperialistische wil pas heel duidelijk tijdens de oorlog. Maar het imperialisme is de laatste 20 jaar overal de heersende politiek geworden van alle grote kapitalistische staten.

Slechts één macht hield zich afzijdig en bestreed het imperialisme: de sociaaldemocratie als vertegenwoordigster van het proletariaat. Op verschillende internationale en nationale congressen uitte zij in resoluties haar vijandigheid tegen deze politiek. Er kan geen twijfel

bestaan over de oprechtheid van deze verklaringen; het gevaar dat er oorlog zou uitbreken door dit imperialistische streven werd met de dag groter, en zo'n wereldoorlog zou het grootste ongeluk betekenen voor de arbeidersklasse, naamloze offers van goederen en bloed, de ineenstorting van haar internationale banden en in de komende decennia economische achteruitgang. Daarom maakten de internationale congressen de strijd tegen de oorlog tot hoofdtaak van de sociaaldemocratische partijen. Soms pochten ze zelfs dat de angst van de regeringen voor de sociaaldemocratie de oorlog had voorkomen. Maar toen de regeringen in 1914 echt oorlog wilden, bleek in de West-Europese landen het *verzet van de sociaaldemocratie een onbeduidende schijnvertoning*. En ze bekende niet eens tandenknarsend haar onmacht, maar ging mee in de oorlog, onderwierp zich aan de wil van de bourgeoisie, werd patriottisch en stemde in met de oorlogskredieten – een complete breuk met alles wat ze eerder als haar principe en tactiek had verkondigd.

Hoe was dit mogelijk? Het antwoord is al herhaaldelijk gegeven: De sociaaldemocratie, het proletariaat, was *te zwak*. Dit is juist, maar het kan gemakkelijk verkeerd begrepen worden. Verdedigers van het standpunt van de Duitse partij zeiden ook: we waren te zwak, dus we konden ons niet verzetten en moesten wel meegaan. Maar als er alleen een gebrek aan materiële kracht was geweest, had men strijd kunnen voeren en zich tot het uiterste kunnen verzetten – zoals bijvoorbeeld in Italië. Maar het was veel erger: *men probeerden niet eens te strijden*. De zwakte was veel erger: een gebrek aan strijdvaardigheid in het algemeen, een gebrek aan geestelijke kracht, een gebrek aan wil tot klassenstrijd. Iedereen wist van tevoren dat de partij, die slechts een derde van alle stemmen kreeg bij de verkiezingen, die in een land van 70 miljoen slechts één miljoen mensen telt, waarvan de overgrote meerderheid alleen contributie betaalt, dat zo'n partij de bourgeoisie niet kon verslaan en verpletteren. Maar volgens deze cijfers van externe kracht zou de partij sterk genoeg zijn geweest om een grote beweging tegen de oorlog te ontketenen en de kern te worden van een krachtige oppositiebeweging. Het feit dat er geen poging daartoe werd ondernomen, dat men zonder slag of stoot de wapens neerlegde, bewijst dat de partij *van binnen verrot was en niet in staat om haar nieuwe taken te vervullen*.

De sociaaldemocratische partijen komen voort uit de vroegere omstandigheden van de voor-imperialistische periode; ze zijn geestelijk en materieel aangepast aan de taken van de proletarische strijd van voorbije tijden. Hun taak tijdens de groei van het kapitalisme was om te strijden voor hervormingen, voor zover die mogelijk waren onder het kapitalisme, en om de proletarische massa's voor dit doel te verzamelen en te organiseren. Er werden ook grote organisaties en partijen opgericht; maar ondertussen ontaardde de strijd voor verbeteringen meer en meer in een *streven naar en najagen van hervormingen tegen elke prijs*, in bedelen en compromissen sluiten met de bourgeoisie, in een beperkte politiek van voor de hand liggende kleine voordelen, die niet langer aandacht had voor de grote belangen van de hele klasse en de klassenstrijd zelf opgaf. Onder invloed van de enorme welvaart, die de ergste ellende van de werkloosheid sterk verminderde, ontstond in een deel van het proletariaat een geest van tevredenheid, van onverschilligheid voor de algemene klassenbelangen. Het *reformisme* overheerste in toenemende mate de sociaaldemocratie en signaleerde de degeneratie en het verval van de oude methoden, juist op het moment dat het proletariaat voor nieuwe taken stond.

De strijd tegen het imperialisme stond voor deze nieuwe taken. De oude methoden konden niet langer worden gebruikt tegen het imperialisme. Men kon de uitingen ervan (bewapening, belastingen, reactie, stagnatie van de sociale wetgeving) in het parlement bekritisieren, maar men kon deze politiek niet beïnvloeden, omdat ze niet door parlementen werd gemaakt, maar door kleine groepen mensen (in Duitsland de keizer met een paar aristocraten, generaals, ministers en bankiers, in Engeland drie of vier aristocraten en politici, in Frankrijk een paar

bankiers en ministers). De vakbonden konden zich nauwelijks verdedigen tegen de machtige ondernemersorganisaties; alle vaardigheid van de functionarissen liepen stuk op de granieten macht van de kartelheren. De reactionaire kieswetten konden niet aan het wankelen worden gebracht door verkiezingen alleen. Er waren nieuwe strijdmiddelen nodig. *De proletarische massa moest zelf optreden met actieve strijdmethoden.*

Het was niet bij voorbaat ondenkbaar dat de partij zich aan deze nieuwe omstandigheden en taken zou aanpassen en haar tactiek zou omvormen. Ten eerste zou dit een helder inzicht vereisen, een mentaal begrip van het imperialisme, zijn oorzaken, zijn macht en zijn betekenis. Ten tweede moesten de massa's zelf de strijd in worden gestuurd waar de macht van de parlementen onvoldoende was. Een klein begin werd gemaakt toen, in de strijd voor algemeen kiesrecht in Pruisen, de massa's met zo'n kracht de straat op gingen dat de partijleiding zelf terugdeinsde voor de omvang van de nieuwe strijd die plotseling opdook als in de nabije toekomst wijzende kracht, en deze vanaf dat moment begon te temperen. Een kleine groep *linkse radicalen* probeerde de partij verder te drijven op dit pad van massale strijd; sommigen probeerden het begrijpen van het imperialisme te bevorderen. Maar de leidende lagen van de partij, de leiding, de *partijbureaucratie*, *Kautsky* en zijn vrienden, stonden dit streven in de weg. Voor hen was imperialisme slechts een burgerlijke waanzin van de wapenwedloop, aangewakkerd door een paar grote kapitalisten, waarvan de bourgeoisie met goede argumenten moest worden weerhouden. Ze zochten hun heil in de "terugkeer naar de oude beproefde tactieken", waarmee ze tevergeefs probeerden het revisionisme terug te dringen. Ze verzetten zich tegen de nieuwe revolutionaire tactieken. De *bureaucratie van beampten en leiders*, die hun eigen groepsbelang in een rustige en ongestoorde ontwikkeling van de partij vanzelfsprekend beschouwden als de belangen van het proletariaat, verzette zich met alle macht tegen de "anarcho-syndicalistische avonturen" waarin de "massa-activisten" de partij wilden storten. De partijbureaucratie domineerde de partij geestelijk en materieel, via de pers, kantoren en prestige. Als gevolg daarvan was de *partijstructuur*, geërfd van vroegere omstandigheden, *niet in staat zichzelf te reorganiseren in overeenstemming met de nieuwe taken*. Ze moest ten onder gaan. Het uitbreken van de oorlog was een catastrofe. Overrompeld door de gebeurtenissen, verbijsterd en verward, niet in staat tot verzet, meegesleept door nationalistische slogans, zonder geestelijke houvast, stortte de meest trotse organisatie van de sociaaldemocratie als orgaan van het revolutionaire socialisme in. En bijna alle sociaaldemocratische partijen in Europa, waarvan de meeste al lang intern waren aangetast door reformisme, gingen dezelfde weg. Hoe er vervolgens een nieuwe strijdkracht voor het socialisme uit deze ruïnes tevoorschijn zal komen, moeten we aan de toekomst overlaten. We kunnen alleen maar leren van de ineenstorting van de oude sociaaldemocratie welke taken het proletariaat te wachten staan en hoe het in staat zal zijn om ze op te lossen.

II [De nieuwe tactiek]

De strijd van het proletariaat tegen het kapitalisme is van nu af aan alleen mogelijk als een strijd tegen het imperialisme; want het moderne kapitalisme kent geen andere politiek dan het imperialisme. De klassenstrijd, de strijd voor het socialisme, neemt van nu af aan de vorm aan van een strijd tegen het imperialisme. Maar als zodanig krijgt hij een nieuw en veelbelovender karakter. Er ontstaan nieuwe vooruitzichten op de overwinning; sterker nog, we kunnen wel zeggen dat *alleen het imperialisme de voorwaarden schept voor een overwinning van het proletariaat, voor de verwezenlijking van het socialisme.*

Ten eerste maakt het imperialisme de klassenstrijd intenser en algemener. Het imperialisme wekt alle krachten die in de burgerlijke wereld sluimeren, het geeft de bourgeoisie een sterke energie en enthousiasme voor haar idealen van wereldmacht, en dit sleept grote massa's met

zich mee. In het begin betekent dit een ineenstorting van de arbeidersbeweging, zolang de arbeiders vastzitten in de oude tradities en niet zijn opgeklommen tot de hoogten van hun tijd. Maar de hoop op socialisme ligt niet in het onvermogen en de machteloosheid van de bourgeoisie, maar in het vermogen en de kracht van het proletariaat. Druk creëert tegendruk; de druk en energie van boven wekken uiteindelijk bitterheid op, vastberadenheid om te strijden, energie van onderop. In het oude kapitalisme was het verlangen om het beter te hebben de drijvende kracht achter de strijd; maar miljoenen leefden in doffe tevredenheid; het verlangen naar hervorming kon hen niet tot voldoende energie aanzetten. Nu drukt het imperialisme hun levensomstandigheden omlaag, legt het hun steeds hogere belastingen op, eist steeds grotere offers van hen, tot op het punt van volledige vernietiging; nu schudt de verslechtering van hun leven hen wakker, nu moeten ze terugvechten. Het betekent niet langer: het kan me niet schelen, want ik ben tevreden – je wordt erin meegesleurd, het imperialisme valt actief het proletariaat aan. En niet alleen de proletariërs; zelfs de boeren en de kleinburgerij, die anders niet zoveel te lijden hadden van het kapitaal, moeten hun goederen en bloed afstaan voor de imperialistische doelen van het grootkapitaal. Alles wordt in de strijd betrokken, aan beide kanten, niemand kan aan de zijlijn blijven staan. En aangezien het socialisme niet kan worden bevochten en opgebouwd door een kleine kern van strijders te midden van een niet-betrokken volksmassa, maar alleen door het **hele** volk, schept de veralgemening van de strijd door het imperialisme in de eerste plaats de voorwaarden voor het socialisme.

Ten tweede maakt het imperialisme nieuwe tactische methoden noodzakelijk. Als er vaak over *massa-acties* wordt gesproken als een *nieuwe* tactiek, dan is dat alleen omdat in het tijdperk van het parlementarisme het juiste gevoel voor verhoudingen tot de werkelijkheid verloren ging en het geloof ontstond dat de retoriek van een paar leiders een klasse naar de overwinning kon brengen. Elke grote omwenteling in de maatschappij, elke machtsoverdracht aan een nieuwe klasse was het werk van de massa's, van de klassen zelf, die vochten voor de overwinning. Parlementarisme was beslissend tijdens een voorbereidende periode waarin de klasse eerst bijeengebracht moest worden en alleen met woorden gestreden kon worden. Zodra er voldoende krachten verzameld zijn voor actieve aanvallen, komt de oude waarheid dat alleen de klasse zelf de strijd kan leiden weer tot zijn recht. En dit klopt nog meer wanneer nieuwe omstandigheden, nieuwe sociale tegenspoed de massa's tot actie aanzetten. Net zoals de Franse Revolutie inderdaad een gevolg was van de opkomst van de bourgeoisie en de opmars van nieuwe ideeën, maar het uitbreken ervan in die jaren tegelijkertijd een gevolg was van ernstige ellende onder de massa's en toegenomen politieke spanning, zo werkt ook in de proletarische revolutie de langzame groei van het socialistische idee samen met het opzweepende effect van bepaalde maatschappelijke gebeurtenissen.

Deze ellende, deze gebeurtenissen worden gegenereerd door het imperialisme, en dus zet het de massa's aan tot spontane actie. In de regel kunnen parlementen niets doen wanneer de politiek van de heersende klasse als het ware instinctief en mechanisch leidt tot de ergste misstanden of vijandelijkheden tegen de massa's, tot inflatie, tot loonsverlagingen, tot belastingen, tot werkloosheid, tot politieke reacties, tot oorlog. Alleen de massa's zelf kunnen er iets aan doen. Als ze verward en onzeker blijven, zonder actie, zullen alle protesten in het parlement niets helpen en zullen ze alles weerloos moeten accepteren. Maar als ze iets willen doen, dan moeten ze als een massa optreden en directe druk uitoefenen op de regering door middel van spontane of voorbereide demonstraties en acties; deze druk komt naar voren als een nieuwe politieke factor, aangezien de heersende klasse er belang bij heeft om min of meer toe te geven uit angst voor de verdere groei van dergelijke bewegingen. In vroegere jaren gebeurde het herhaaldelijk dat in verschillende landen een geplande aanval op het recht van vereniging werd verhinderd door een actie van de massa's, bijvoorbeeld een politieke staking. Als het

Duitse proletariaat drie jaar geleden massaal in actie was gekomen tegen de inflatie of vorig jaar tegen de oorlog, dan hadden de heersende klassen daar zeker min of meer rekening mee moeten houden.

Niet alleen is tegen dergelijke ellende en gevaren de massa-actie de enige manier om resultaat te boeken, maar belangrijke hervormingen kunnen ook op geen enkele andere manier bereikt worden. In de eerste periode van het parlementarisme werden veel hervormingen doorgevoerd omdat de groei van de sociaaldemocratische stemmen de heersende klasse bang maakte; ze voelde de basis van haar heerschappij wankelen. Maar toen ze zich realiseerde dat het slechts een kwestie van stemmen was, slechts een oppositionele houding, die niet gevolgd werd door verdere actie, verdween de angst en daarmee de hervormingsbereidheid, "Oderint, dum metuant" [laat ze haten, zolang ze maar bang zijn] geldt ook in de klassenstrijd; rood stemmen doet ons geen kwaad als het maar daarbij blijft. De heersende klasse doet alleen concessies uit angst dat anders de ontevredenheid, de macht en de rebellie van het proletariaat te groot wordt. Met het imperialisme, dat de bourgeoisie nieuw vertrouwen en zelfverzekerdheid gaf, hielden de hervormingen dus op. Krachtiger middelen, massa-acties, zijn nu nodig om hervormingen te winnen; en in België, in Zweden, in Rusland heeft de kracht van deze actiemethode om nieuwe politieke rechten te winnen zich al bewezen.

Dit betekent dat de tegenstelling tussen de revolutionaire tactiek van massa-actie en de niet-revolutionaire tactiek van alleen parlementarisme niet in absolute zin mag worden opgevat. Alles wat de macht van de arbeidersklasse vergroot is revolutionair. Dertig jaar geleden was het parlementarisme dus revolutionair, terwijl toen de poging tot opstandige actie vruchteloos en dus niet revolutionair was. Nu is parlementarisme vaak niet revolutionair omdat het de macht van het proletariaat niet versterkt maar verzwakt – maar natuurlijk kan een goed uitgevoerde parlementaire strijd nog steeds van grote revolutionaire betekenis zijn. Zelfs nu, onder het imperialisme, blijft de eenheid van hervorming en revolutie het basisprincipe van de socialistische tactiek; de strijd voor de directe belangen van het proletariaat, tegen alles wat het onderdrukt, is tegelijkertijd de strijd voor het socialisme. Het verschil met het verleden ligt in het feit dat *grote, belangrijke hervormingen nog steeds alleen bereikt kunnen worden met het grote middel van massa-actie*. Massa-acties zijn de grote, beslissende manifestaties van de kracht van het proletariaat, die het nodig heeft tegen de enorme macht van het imperialisme, om niet verpletterd te worden, om zich te laten gelden, om vooruit te komen. – Daarnaast behouden alle kleinere middelen van de dagelijkse strijd hun waarde en noodzaak. Daarom zal deze nieuwe periode van het kapitalisme, die we het tijdperk van het imperialisme noemen, ook het *tijdperk van de massa-actie* zijn.

Zo zien we hoe het nieuwe karakter van het moderne kapitalisme een *nieuw socialisme* noodzakelijk maakt, een nieuwe arbeidersbeweging met een nieuw karakter; noodzakelijk in de zin dat alleen daardoor een werkelijk succesvolle strijd ertegen mogelijk is. Maar deze nieuwe strijd vloeit niet alleen voort uit het nieuwe kapitalisme als een onvermijdelijke noodzaak, het vormt ook de enige manier om de heerschappij van het kapitaal te overwinnen, de enige weg naar het socialisme.

De heerschappij van de bourgeoisie, zoals die van alle voormalige heersende klassen, is nu gebaseerd op de grote machtsmiddelen die tot haar beschikking staan. Hoewel ze meestal een minderheid vormt, bezit ze kennis en vaardigheden die haar intellectueel superieur maken aan de massa van de geregeerden; via scholen, de kerk en de pers controleert de bezittende klasse het denken en voelen van de massa. Bovendien ligt haar macht in haar sterke organisatie. Een goed georganiseerde minderheid kan een meerderheid overheersen als deze niet georganiseerd

is, d.w.z. als er geen samenhang is, geen eenheid van wil en actie. Deze organisatie van de heersende klasse is de macht van de staat die, door middel van zijn fijn vertakte, georganiseerde leger van ambtenaren, overal tegenover de gefragmenteerde massa van het volk staat, als een lichaam met een verenigde wil. En waar het gebruikelijke gezag dat hieruit voortvloeit onder de massa's verdwijnt en ze opstandig worden, heeft de staat sterke materiële machtsmiddelen tot zijn beschikking: politie, justitie, uiteindelijk een goed gedisciplineerd gewapend leger – wat kan de ongeorganiseerde massa van individuen daartegen doen?

Tijdens de periode van het parlementarisme koesterden mensen vaak de illusie dat ze met de bourgeoisie vochten om de macht van de staat, om het commando over dit bestaande staatsorganisme dat over de wetten heerst. Het gevolg van deze opvatting was de reformistische zienswijze dat de kapitalistische ministers alleen maar vervangen hoefden te worden door sociaaldemocratische ministers en dat we dan vol goede moed het socialisme binnen zouden zeilen. Men kan zich daarentegen afvragen wat er in de wereld zou veranderen als de ministers zouden veranderen. We kunnen ons de ervaring herinneren dat elke sociaaldemocraat die minister werd, ook een dienaar en behartiger van de zaak van de heersende klasse werd. Maar doorslaggevend voor het oordeel over deze parlementaire machtsovername is het feit dat de heersende klasse overal bij voorbaat zo'n vreedzame politieke machtsovername onmogelijk kan maken door middel van kieswet en grondwet. Om haar mogelijk te maken, moet eerst overal gelijk kiesrecht veroverd worden; en dit is alleen mogelijk door een buitenparlementair optreden van de massa's zelf. De verovering van de politieke heerschappij door het proletariaat bestaat grondwettelijk gezien uit twee delen: ten eerste moet de meerderheid van het volk gewonnen worden voor het socialisme en ten tweede moet de meerderheid zeggenschap krijgen over de regering en de staat. Het eerste vereist propaganda, agitatie en actie, die volledig denkbaar zijn binnen het kader van het parlementarisme; het tweede betekent absolute *politieke democratie*, die nergens bestaat en niet kan worden gerealiseerd door het vreedzame agitatie- en wetgevende werk van het parlement. *Ze kan alleen bereikt worden door een strijd van de massa's, door massa-actie.* Het zwaartepunt van de strijd voor politieke heerschappij ligt daarom steeds meer in de strijd voor politieke rechten, die de uitdrukking zijn van de heerschappij van de meerderheid van het volk over de staat. In deze strijd, zoals in de klassenstrijd in het algemeen, zet de heersende klasse met haar machtsmiddelen de staatsmacht in beweging tegen het proletariaat. De staatsmacht is niet simpelweg een neutraal object van de klassenstrijd, maar het wapen en bolwerk van de bourgeoisie, haar sterkste steun, zonder welke ze nooit haar macht had kunnen doorzetten. De strijd van het proletariaat is daarom eerst en vooral een strijd *tegen de staatsmacht*.

Wat is daarin de betekenis van de massa-actie? ¹

Alle politieke verhoudingen en grondwetten worden bepaald door de machtsverhoudingen tussen de klassen. Grondwettelijke kwesties zijn machtskwesties. Alleen als een opkomende klasse superieur is aan haar machtstegenstander, kan ze de macht veroveren. De kwestie van het socialisme is de kwestie van de groei van de macht van het proletariaat. De sociale macht van het proletariaat bestaat uit zijn massale aantallen, die vanzelf groeien door het kapitalisme, uit zijn intellectuele macht – klassenbewustzijn, revolutionair denken, helder inzicht in de aard van staat en maatschappij – en uit zijn materiële of morele macht – organisatie, solidariteit, eenheid, discipline. – Nu zijn al deze factoren nog in onvoldoende mate aanwezig; maar door hun groei zal de macht van de arbeidersklasse uiteindelijk boven die van de heersende klasse uitstijgen. Door haar klassenbewustzijn en socialistisch inzicht zal ze zichzelf geestelijk onafhankelijk maken van de bourgeoisie en geestelijk sterker worden dan de bourgeoisie; door

¹ [door de vertaler gezet als tussenkop]

haar organisatie zal ze uiteindelijk in staat zijn de machtige organisaties van de bourgeoisie te weerstaan en sterker worden dan haar staatsmacht. En deze groei van de machtsfactoren van het proletariaat betekent tegelijkertijd een transformatie van de hele mensheid van een beperkte, onverstandige massa van geïsoleerde egoïstische individuen in een georganiseerde mensheid die geleid wordt door een gemeenschappelijk bewustzijn van haar sociale karakter, die pas dan in staat is haar eigen productie en sociale leven te sturen en bewust vorm te geven. Dezelfde machts groei die het proletariaat in staat stelt de heerschappij van de bourgeoisie omver te werpen, maakt het ook rijp voor het socialisme.

Wat brengt deze groei teweeg? De klassenstrijd. Alle strijd, of die nu directe overwinningen of nederlagen oplevert, draagt bij aan de opbouw van de macht van het proletariaat, soms door het inzicht te verhelderen, soms door de organisatie te versterken, soms door remmende tradities op te ruimen. De betekenis van het parlementarisme in de afgelopen periode bestaat uit het feit dat het het eerste begin van proletarische macht heeft opgebouwd, socialistisch inzicht heeft gebracht, heeft geholpen organisaties op te richten, de massa's enigszins heeft wakker geschud en tegelijkertijd het morele prestige van de staatsmacht heeft doen afbrokkelen. Dit was niet genoeg om de macht te veroveren, maar genoeg om massa-acties mogelijk te maken. *Massa-acties zullen het middel zijn om de macht van het proletariaat verder te vergroten tot het hoogste niveau en tegelijkertijd de macht van de staat te vernietigen.*

In de massa-acties, waarvan de massastaking de krachtigste vorm is, gaan de sterkste machtsmiddelen van de twee klassen de confrontatie met elkaar aan. Door zijn morele en geestelijke kracht, zijn organisatie, zijn geweld, probeert de staat de actie van de massa's te verhinderen of te breken om er niet aan toe te hoeven geven. Door middel van perscensuur, leugenachtig nieuws, de staat van beleg, arrestaties, salvo's geweervuur en het verhinderen van alle onderlinge communicatie proberen de autoriteiten de arbeiders te ontmoedigen, te intimideren en te verdelen. Of dit lukt hangt af van de vastberadenheid, de heldere kennis, de onverbreekelijke eenheid en discipline van de massa's. Als ze slagen, is het een nederlaag. Als het lukt, is dat een nederlaag voor de arbeiders, die het met hernieuwde kracht hetzelfde opnieuw zullen moeten proberen. Maar als het niet lukt, dan moet de regering zich min of meer gewonnen geven, het proletariaat heeft een succes behaald, zijn kracht is opnieuw gegroeid en de macht van de staat heeft een klap gekregen. Bij een massastaking kan de hele organisatie van de staat tijdelijk uiteenvallen en haar functie tijdelijk overgaan op organen van het proletariaat; wat in 1905 in Rusland gebeurde, zal in de toekomst op veel grotere schaal in West-Europa gebeuren. Op die manier zal de organisatie van het proletariaat – tenminste tijdelijk – haar superioriteit hebben getoond over de organisatie van de bourgeoisie. Als het leger tegen de massa's wordt ingezet, kan dit een tijdelijke overwinning voor de regering betekenen, maar tegelijkertijd begint de discipline te verslappen en uiteindelijk valt dit sterkste machtsmiddel uit de handen van de heersende klasse. Natuurlijk kan een behaald voordeel weer verloren gaan; overwinningen en nederlagen zullen elkaar afwisselen; maar op de lange termijn moet het inzicht, de organisatiekracht, de revolutionaire energie van de massa's altijd toenemen, de macht van het staatsgezag afnemen. Wil het proletariaat, en dus de maatschappij als geheel, niet ten onder gaan, dan is er maar één uitkomst van de strijd mogelijk: *de groeiende kracht van proletarische solidariteit en organisatie in de strijd breekt de machtsmiddelen en de organisatie van de staat in massa-acties.* Zo komt de politieke heerschappij in handen van het proletariaat en kan het beginnen met het creëren van de organen die nodig zijn voor de nieuwe regulering van de productie.

Dit is de historische betekenis van de massa-acties: door de moeilijke strijd van de klasse zelf, zal het proletariaat rijp worden voor het socialisme en in staat worden gesteld om de

heerschappij van de bourgeoisie te vernietigen. Dit is de historische betekenis van het imperialisme: het zal de arbeidersklasse dwingen om deze strijd door middel van massa-actie te beginnen en de weg naar de vrijheid in te slaan.

Een nieuwe fase van de proletarische bevrijdingsstrijd breekt aan. Pas nu bereikt deze strijd de hoogten van haar grote doelen; tegen de grootste macht van een enorm groeiend kapitalisme en een strijdlustige, energieke bourgeoisie moet de hele macht van het proletariaat worden gebundeld, de miljoenenmassa's moeten zelf in actie komen, hun ogen niet langer gericht op de beperkte sfeer van arbeid en kleine verbeteringen, maar op de grote wereldstrijd van de klassen, opgezweept tot energieke daden door ontbering en lijden, hun harten vol enthousiasme, hun zielen vol revolutionaire energie. Er zal een nieuwe Internationale ontstaan, niet langer slechts vervuld van broederlijke gevoelens jegens de klassenkameraden aan de andere kant van de grens, die onmiddellijk zullen bezwijken tegenover het nationale enthousiasme van de heersers, maar die klaar zullen staan om samen met de proletariërs van andere talen te strijden tegen hun eigen oorlogszuchtige bourgeoisie.

We staan nu pas midden in de ruïnes van de oude Internationale, van het oude socialisme; we kunnen alleen in de verre toekomst zien, alleen theoretisch als het ware, hoe het moet en zal worden; *kunnen we misschien al het begin van de nieuwe ontwikkeling herkennen in wat er vandaag gebeurt?* Kunnen we de nieuwe arbeidersbeweging, de nieuwe Internationale, al zien groeien uit de oude?

[Splitsing in de socialistische partijen?]

Er is vaak gezegd dat er na de oorlog een *splitsing zou moeten komen in de socialistische partijen*. Zij die zich aan de kant van het imperialisme schaarden, die zich van ganser harte aansloten bij de bourgeoisie voor de "nationale" zaak – zoals Scheidemann, Heine, Lensch, Vaillant, Sembat, Plechanov, de liquidateurs, Tillett – zij allen, ongeacht hun vroegere verdiensten voor de arbeidersbeweging, zullen niet langer samen kunnen blijven met de vastberaden strijders tegen het imperialisme. Maar zo eenvoudig ligt de zaak niet. De oorlog, die het imperialisme als de grootste vijand van de arbeidersklasse onthult, maakt dus alleen maar duidelijk dat *reformisten en revolutionairen*, die tijdens de periode van kleine hervormingen bij elkaar konden blijven, niet langer bij elkaar horen, maar *doodsvijanden* moeten zijn. Maar met de massa van de Duitse partij en haar leidende kringen – waarvan *Kautsky* de literaire vertegenwoordiger is – is de situatie anders. Ze zijn geen vrienden van het imperialisme, maar vijanden; ze zijn niet ten strijde getrokken uit imperialistische sentimenten en een duidelijk nationaal bewustzijn, maar omdat ze bedrogen werden door de slogan van een verdedigingsoorlog, deels omdat ze vasthielden aan de oude ideologie van de verdediging van het vaderland, dat wil zeggen uit onwetendheid en kleinburgerlijkheid, omdat ze niet wisten hoe ze moesten strijden en niet durfden te strijden tegen de heersende klasse. Hier is dus uitzicht op een verandering van stemming, die al in grote mate merkbaar is, en hetzelfde geldt voor het grootste deel van de Franse arbeiders, zowel onder degenen die voorheen tot de sociaaldemocraten behoorden als onder degenen die tot de syndicalisten behoorden. Het is denkbaar dat deze massa's en hun vertegenwoordigers steeds feller stelling zullen nemen tegen de bourgeoisie en de oorlog. Geeft dit geen aanleiding tot de hoop dat de meerderheid, het grootste of in ieder geval een zeer groot deel van de voormalige sociaaldemocratie, zal opstaan voor een krachtige strijd tegen het imperialisme, zal worden onderwezen door harde ervaring, zich verdedigbaar zal maken en de nieuwe tactische methoden zal toepassen, en zo de nieuwe Internationale zal opbouwen uit de ruïnes van de oude?

Deze vraag is van buitengewoon belang en niets kan met zekerheid worden voorspeld. Maar

er zijn enkele belangrijke redenen die *een andere* toekomst waarschijnlijk maken. Ze liggen in de hele aard van een grote, ontwikkelde partij, waarvan de Duitse sociaaldemocratie het model is. Het is een stevig gevestigde gigantische organisatie die bijna als een staat binnen een staat leeft, met zijn eigen ambtenaren, zijn eigen financiën, zijn eigen pers, zijn eigen intellectuele wereld, zijn eigen ideologie (het marxisme). Het hele karakter van deze organisatie is aangepast aan de rustige voor-imperialistische periode; en de dragers van dit karakter zijn de functionarissen, de secretarissen, de agitators, de parlementariërs, de theoretici en schrijvers, die met hun duizenden al een eigen kaste vormen, een groep met eigen belangen, en tegelijkertijd de organisatie volledig domineren, zowel geestelijk als materieel. Het is geen toeval dat zij allemaal, met Kautsky aan het hoofd, niets te maken willen hebben met een echte, scherpe *strijd* tegen het imperialisme. Hun hele levensbelang is gericht tegen de nieuwe tactieken die hun bestaan als functionarissen in gevaar brengen. Hun rustige werk in kantoren en redacties, in conferenties en commissievergaderingen, in het schrijven van geleerde en populaire artikelen tegen de bourgeoisie en tegen elkaar – al deze vredige, drukke activiteit wordt bedreigd door de stormen van het imperialistische tijdperk. Kautsky's theorie en tactiek zijn een poging om dit hele bureaucratisch-wetenschappelijke apparaat te beschermen tegen schade in de komende sociale revoluties. In feite kan het alleen gered worden door het buiten het wilde lawaai te plaatsen, buiten de revolutionaire strijd, dat wil zeggen, buiten het echte grote leven. Als de partij en het leiderschap de tactiek van massa-actie zouden volgen, zouden de staatsautoriteiten onmiddellijk de organisaties – de basis van hun hele bestaan en hun vitale activiteit – aanvallen en misschien vernietigen, hun fondsen in beslag nemen en hun leiders arresteren. Natuurlijk zou het een illusie zijn als ze geloofden dat ze de macht van het proletariaat gebroken hadden: de organisatiekracht van de arbeiders bestaat niet uit de uiterlijke vorm van de verenigingen, maar uit de geest van samenhang, discipline en eenheid, en dus zouden de arbeiders nieuwe, betere organisatievormen creëren. Maar voor de functionarissen zou dat het einde betekenen, want voor hen is deze organisatievorm hun hele wereld, zonder welke ze niet kunnen bestaan en werken. Het instinct tot zelfbehoud, het groepsbelang van hun toekomst, moet hen daarom dwingen om de tactiek van het ontwijken en toegeven aan het imperialisme aan te nemen. Wat er voor de oorlog en bij het uitbreken van de oorlog gebeurde, is dus geen abnormaal toeval. Ze zeggen – zoals zo vaak – dat zulke gevaarlijke massale strijd de organisatie zal vernietigen en daarom niet moedwillig moet worden uitgelokt. De organisatie onder hun controle zal daarom de strijd tegen het imperialisme niet beslissen, maar met alle macht voeren. Hun strijd zal een strijd met woorden zijn, met beschuldigingen, smeekbeden en bezweringen, een *schijnstrijd* die elke *daad van strijd* vermijdt. Het beste bewijs hiervan wordt geleverd door Kautsky, die, nadat hij na een lange periode van aarzeling de strijd met het sociale imperialisme is begonnen, tegelijkertijd de straatdemonstraties van de arbeiders een "avontuur" noemt. Dus met woorden tegen het imperialisme, maar zonder daden te durven stellen!

Het valt dan ook nauwelijks te verwachten dat de bestaande partijbureaucratie ook verder niets te maken wil hebben met een revolutionaire strijd tegen het imperialisme. Zij zal de strijd willen beperken tot klein gekibbel in het parlement en de pers, tot lange toespraken over kleine kwesties, tot kleine vakbondsgevechten. Hoewel de reformisten vrienden zijn van het imperialisme en de centristische radicalen tegenstanders, zullen ze samen kunnen blijven op de gemeenschappelijke lijn van louter kritiek leveren en niet strijden. Ze zullen proberen de partij te veranderen in een burgerlijke hervormingspartij, een arbeiderspartij naar Engels model, met alleen een paar socialistische frasen, die krachtig de dagelijkse belangen van de arbeiders vertegenwoordigen maar geen grote revolutionaire strijd leidt.

Het is de taak van de revolutionaire sociaaldemocraten om de arbeiders het belang en de

noodzaak te laten zien van massale actie tegen het imperialisme en om bij elke gelegenheid het voortouw te nemen in het verhelderen, helpen en leiden. Maar als deze nieuwe tactiek alleen wordt gepropageerd door minderheden of kleine groepen die nog niet de massa's achter zich hebben, terwijl de grote massapartijen er niets mee te maken willen hebben – maakt dit de massa-actie, die ondenkbaar is zonder de massa's, dan niet tot een utopie? Deze tegenstrijdigheid bewijst alleen maar dat massa-acties niet mogelijk zijn als bewust geplande, voorbereide en geleide acties door de sociaaldemocratische partij, zoals gepropageerd door uiterst links in Duitsland in de jaren voor de oorlog. Ze zullen komen als spontane acties, die uit de massa's opborrelen wanneer ze opgezweept worden door nood, ellende en verontwaardiging, als het onbedoelde gevolg van een kleine door de partij geplande strijd al snel uitbreken "tegen de discipline in", tegen de wil en de beslissingen van de organisaties in, die als druppel de emmer doen overlopen. Maar dan, wanneer ze krachtig aanzwellen, sleuren ze deze organisaties zelf mee en dwingen ze om tijdelijk de krachten te bundelen met de revolutionaire elementen. Het is niet onmogelijk dat zoiets binnenkort gebeurt als de oorlog nog enige tijd duurt; de symptomen zijn al zichtbaar.

In de komende tijd zullen de bestaande organisaties (partij en vakbond) dus waarschijnlijk, overeenkomstig hun hele wezen, maar in tegenspraak met de doelen en taken van de proletarische massa's, vooral een belemmerende rol spelen. Maar wanneer de nieuwe tactieken meer en meer ingeburgerd raken en de macht van het proletariaat geleidelijk stijgt in grote massale strijd, zullen ze niet langer in staat zijn om dat te doen. Dan zullen de starre, vaste organen van partij en vakbond meer en meer een ondergeschikt deel worden binnen de brede klassenbeweging en grotere klassenorganisatie, die de massa's samenbindt tot een krachtige gemeenschap van strijd, niet door het lidmaatschapsbewijs, maar door de gemeenschap van het klassendoel.

Bron

Anton Pannekoek, *Der Imperialismus und die Aufgaben des Proletariats* (januari 1916). In *Vorbote. Internationale Marxistische Rundschau*. Onder redactie van Anton Pannekoek en Henriette Roland Holst, 1e jaargang (1916), pp. 7-19.

Vertaling en toevoegingen tussen vierkante haken: F.C. (2024)